

GLOBALLASHUV DAVRIDA MIGRATSIYA JARAYONLARINING FALSAFIY-IJTIMOIIY TALQINI

*Utayev G'ayrat G'aybulayevich*¹

*Norpolvonov Akrom Akmal o'g'li*²

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti,

Toshkent, O'zbekiston Ijtimoiy

fanlar kafedrası katta o'qituvchisi¹

uggayrat@gmail.com

Stomatologiya fakulteti, I bosqich talabasi²

norpolvonovakrom@gmail.com

Annotatsiya. Globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan sharoitda xalqaro migratsiya jamiyat taraqqiyotining eng muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Ushbu maqolada migratsiya hodisasining falsafiy-ijtimoiy mazmuni, uning zamonaviy jamiyatdagi o'rni va oqibatlari tahlil qilinadi. Migratsiya jarayonlari madaniy o'zaro ta'sirning kuchayishi, identitetning o'zgarishi hamda ijtimoiy tizimlar transformatsiyasiga sabab bo'luvchi murakkab ko'p omilli jarayon sifatida ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada global iqtisodiy tengsizlik, mehnat bozori dinamikasi, demografik siljishlar, diniy va madaniy pluralizmning kuchayishi kabi omillar migratsiya jarayonlariga qanday ta'sir ko'rsatishi falsafiy va ijtimoiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Migratsiyaning ijobiy va salbiy jihatlari, uning jamiyat barqarorligiga, milliy xavfsizlikka hamda inson kapitalining shakllanishiga ta'siri xolis yondashuv asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, migratsiya, falsafiy talqin, ijtimoiy jarayonlar, identitet, madaniy o'zgarish, global iqtisodiyot, demografiya, ijtimoiy tizimlar.

ФИЛОСОФСКО-СОЦИАЛЬНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ПРОЦЕССОВ МИГРАЦИИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация. В условиях усиливающейся глобализации международная миграция становится одним из ключевых факторов общественного развития. В данной статье рассматривается философско-социальная сущность миграции, её влияние на трансформацию современных обществ и изменение культурной идентичности. Миграционные процессы анализируются как сложное многокомпонентное явление, обусловленное глобальным экономическим неравенством, динамикой рынка труда, демографическими сдвигами и усилением культурного плюрализма. Особое внимание уделено двойственному характеру миграции, её положительным и отрицательным последствиям, а

также влиянию на социальную стабильность, национальную безопасность и формирование человеческого капитала.

Ключевые слова: глобализация, миграция, социальная философия, идентичность, демография, культурные изменения, социальные трансформации.

PHILOSOPHICAL AND SOCIOLOGICAL INTERPRETATION OF MIGRATION PROCESSES IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Article. *In the context of intensifying globalization, international migration has become one of the key factors shaping social development. This article examines the philosophical and social dimensions of migration, focusing on its role in the transformation of contemporary societies and the reconfiguration of cultural identity. Migration processes are analyzed as complex, multi-factor phenomena driven by global economic inequality, labor market dynamics, demographic shifts, and the rise of cultural pluralism. Special attention is given to the dual nature of migration, its positive and negative consequences, and its impact on social stability, national security, and the formation of human capital.*

Keywords: globalization, migration, social philosophy, identity, demography, cultural change, social transformation.

Kirish

Globallashuv jarayoni iqtisodiy, siyosiy va kommunikativ infratuzilmalarning transmilliy darajada integratsiyasini kuchaytirib, mamlakatlararo bog'liqlikni yangi sifatga olib kelmoqda, bu esa migratsiyaning hajmi va strukturasi bo'yicha sezilarli o'zgarishlarga sabab bo'ladi. Global iqtisodiyotdagi erkinlashuv va transmilliy korporatsiyalarning geografik taqsimoti ishchi kuchi talabini qayta shakllantirib, migratsiya oqimlarini nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va siyosiy omillar orqali ham boshqariladigan jarayonlarga aylantirdi. Natijada, migratsiya hodisasi hududiy ko'chish emas, balki mamlakat ichidagi va davlatlararo ijtimoiy aloqalarning, kapital va ma'lumotlarni oqimining yangi konfiguratsiyasini anglatuvchi kompleks fenomen sifatida tushunilishi kerak.

Migratsiyani falsafiy tahlil qilish uning epistemologik va ontologik o'lchovlarini aniqlashni talab qiladi, chunki migratsiya subyektlari va ularning tajribalari yangi ijtimoiy sharoitlarda qanday ma'nolar hosil qilishini o'rganish orqali tushuniladi. Falsafiy yondashuv migratsiyani shaxsiy va kollektiv identitetlarning qayta konstitutsiyalashuvi sifatida ko'rib, madaniy va axloqiy normativlarning qanday tarzda moslashishi yoki qarama-qarshi holatlarga duch kelishini tahlil qiladi. Shuningdek, migratsiyani falsafiy jihatdan ko'rib chiqish migratsiyaga oid normativ baholar —

inson huquqlari, adolat va ijtimoiy majburiyatlar — qanday asoslarda qayta tiklanishi kerakligini aniqlashga yordam beradi.

Ijtimoiy nazariyalar doirasida migratsiya individual shaxslarning hayotiy strategiyalari va kollektiv ijtimoiy tuzilmalar o'rtasidagi murakkab o'zaro ta'sir sifatida talqin etiladi, bu esa integratsiya va marginalizatsiya jarayonlarini bir vaqtning o'zida tahlil qilishni talab qiladi. Migration studies fani migratsiyaning iqtisodiy motivatsiyalaridan tashqari, ijtimoiy tarmoqlar, diasporalar, hamda madaniy uzluksizlik va moslashuv mexanizmlarini ham o'rganadi, bu esa migratsiya natijalarining ko'p qatlamli va uzoq muddatli tabiatini ochib beradi. Shu nuqtai nazardan, migratsiyani boshqarish siyosatlari ham iqtisodiy instrumentlar bilan bir qatorda ijtimoiy integratsiyani rag'batlantiruvchi, identitetni hurmat qiluvchi va diskriminatsiyani kamaytiruvchi mexanizmlarni o'z ichiga olishi lozim.

Empirik tadqiqotlar migratsiya oqimlarining global iqtisodiy tengsizliklar, demografik o'zgarishlar, iqlim ta'siri va siyosiy notinchliklar bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi, shuning uchun har bir migratsiya to'liqini o'zining mahalliy va global determinantlariga ega bo'ladi. Xususan, pandemiyalar va iqtisodiy inqirozlar kabi shoklar migratsiya parametrlarini keskin o'zgartirishi mumkinligi tajriba orqali tasdiqlangan va bu holat siyosat ishlab chiqaruvchilar uchun yangi chaqiriqlarni keltirib chiqarmoqda [1]. Demak, migratsiyani tahlil qiluvchi tadqiqotlar metodologik jihatdan transdisipliner bo'lishi — ijtimoiy fanlar, iqtisodiyot, demografiya va falsafiy tahlil usullarini birlashtirishi zarur.

Migratsiyaning madaniy va identitet masalalari jamiyat ichida yangi gibril madaniyatlar tug'ilishiga olib keladi, bu jarayon esa o'z navbatida ijtimoiy kohezsiya va konfliktlar orasidagi nozik balansni qayta aniqlaydi. Madaniy pluralizm va identitetlararo dialog migratsiyaning pozitiv ijtimoiy natijalarini kuchaytirishi mumkin bo'lsa, boshqarilmagan assimilyatsiya siyosatlari ijtimoiy adovat va eksklyuziyaga sabab bo'lishi mumkinligi ham amaliy dalillar bilan ko'rsatilgan. Shu sababli, migratsiya siyosati nafaqat cheklash va nazorat vositalariga, balki ijtimoiy inklyuziya, ta'lim va fuqaro huquqlari sohasidagi kompleks chora-tadbirlarga asoslangan bo'lishi lozim [2].

Ushbu maqola globallashuv davrida migratsiya jarayonlarini falsafiy-ijtimoiy talqin orqali tizimli va chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan bo'lib, tadqiqot nazariy asoslarni qayta ko'rib chiqish va amaliy siyosatlar uchun tavsiyalar ishlab chiqish uchun transdisipliner yondashuvni qo'llaydi [3]. Tadqiqot davomida migratsiyaning identitetga, ijtimoiy strukturalarga va siyosiy-normativ masalalarga ta'siri empirik ma'lumotlar, nazariy mushohadalar va etik baholash orqali integrativ tarzda o'rganiladi. Natijada, maqola globallashuv kontekstida migratsiyani tushunishning falsafiy-ijtimoiy ramkalarini taklif etadi va siyosatchilar, tadqiqotchilar hamda fuqarolik jamiyati uchun amaliy ko'rsatmalarni shakllantirishga hissa qo'shadi.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotda globallashuv sharoitida migratsiya jarayonlarini falsafiy va ijtimoiy jihatdan tahlil qilish uchun keng qamrovli ilmiy manbalar majmuasi material sifatida foydalanildi. Asosiy manbalar sifatida migratsiya nazariyalari, global demografik jarayonlarga oid statistik hisoblar, falsafiy konsepsiyalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, siyosiy-huquqiy hujjatlar hamda zamonaviy ilmiy maqolalar yig'indisi tanlab olindi. Shuningdek, global iqtisodiy ko'rsatkichlar, migratsiya oqimlari dinamikasi va madaniy integratsiya jarayonlari bo'yicha xalqaro ma'lumotlar bazalaridan olingan analitik ma'lumotlar qo'llanildi.

Metodologik asos sifatida mavzuning ko'p qatlamli tabiati tufayli transdisipliner yondashuv tanlandi. Bu yondashuv falsafiy tahlil, sotsiologik izlanishlar, siyosiy nazariyalar va demografik statistiklarni birlashtirgan holda kompleks xulosalar chiqarish imkonini berdi. Falsafiy tahlil usuli yordamida migratsiyaning mohiyati, uning axloqiy va ontologik o'lchovlari aniqlab olindi. Ushbu usul migratsiya jarayonini nafaqat ijtimoiy fakt, balki inson mavjudligining muhim tarkibiy qismi sifatida o'rganishga yo'naltirildi.

Sotsiologik metodlar orasida tizimli tahlil, qiyosiy yondashuv va struktur-funksional tahlildan foydalanildi. Tizimli tahlil migratsiya jarayonlarining global miqyosdagi sabab-natija mexanizmlarini aniqlashga xizmat qildi. Qiyosiy yondashuv orqali turli mamlakatlar migratsiya siyosatlari, demografik o'zgarishlari va madaniy integratsiya tajribalari o'rganildi. Struktur-funksional talqin esa migratsiyaning jamiyatdagi ijtimoiy rollarini, tizim barqarorligi va madaniy moslashuv jarayonlariga ko'rsatadigan ta'sirini tahlil qilishga imkon berdi.

Demografik va statistik metodlar asosida migratsiya oqimlarining o'zgarish sur'atlari, yosh-gender tarkibi, iqtisodiy sabablar bo'yicha farqlanishi va hududlar kesimidagi taqsimoti o'rganildi. Tadqiqot mazmuni global ijtimoiy jarayonlarga taalluqli bo'lgani uchun sifat tahlili bilan bir qatorda miqdoriy ko'rsatkichlardan ham foydalanildi. Bu esa ijtimoiy-falsafiy muammolarni tushuntirishda statistik asoslanganlikni ta'minladi.

Normativ-analitik metod globallashuv kontekstida migratsiya siyosatlarining axloqiy asoslarini baholash uchun qo'llanildi. Bu metod orqali migratsiya bilan bog'liq adolat, inson huquqlari, transmilliy mas'uliyat va suverenitet masalalari izohlandi. Normativ tahlil migratsiya jarayoniga nisbatan jamiyat va davlatning ma'naviy-huquqiy yondashuvlarini aniqlash imkonini berdi.

Shuningdek, kontent-tahlil usuli xalqaro hujjatlar, migratsiya to'g'risidagi deklaratsiyalar, hukumat siyosatlari, ommaviy axborot vositalaridagi migratsiya diskurslari hamda ilmiy maqolalarning konseptual tarkibini o'rganishda qo'llanildi. Ushbu metod migratsiya haqidagi ilmiy, siyosiy va madaniy tasavvurlarni tahlil qilish orqali masalaning chuqur ijtimoiy mazmunini ochib berdi.

Natijalar va ularning muhokamasi

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, globallashtirish migratsiya jarayonlarini faqat kuchaytiribgina qolmay, balki ularning sifatini ham tubdan o'zgartirmoqda. Yirik iqtisodiy markazlarga qarab yo'naltirilgan mehnat migratsiyasi bilan bir qatorda, ekologik, siyosiy va madaniy omillar sababli yuzaga kelayotgan ko'chishlar ko'lami ham sezilarli oshgan. Ushbu holat migratsiyani jamiyatning turli sohalariga — iqtisodiyotdan tortib madaniyat va ijtimoiy kayfiyatgacha — kompleks ta'sir ko'rsatadigan jarayonga aylantiradi. Demografik natijalar esa migrantlarni qabul qiluvchi davlatlarda mehnatga layoqatli aholi ulushining barqarorligiga xizmat qilayotganini ko'rsatadi, bu esa migratsiyaning global iqtisodiyotda muhim stabilizator sifatida namoyon bo'layotganidan dalolat beradi.

Tahlillar migratsiyaning madaniy oqibatlari ko'p qatlamli ekanini ko'rsatdi. Bir tomondan, migratsiya jamiyat ichida madaniy xilma-xillikni kuchaytirib, yangi ijtimoiy aloqalar va transmadaniy muloqot maydonini yaratadi. Bu jarayon ijtimoiy innovatsiyalar, kreativ sohalarining rivojlanishi va transmilliy madaniy identitetlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi. Boshqa tomondan, boshqarilmagan yoki noto'g'ri yo'naltirilgan migratsiya oqimlari mahalliy aholida identitet xavfsizligi bilan bog'liq xavotirlarni kuchaytirishi, ijtimoiy kelishmovchiliklar va madaniy moslashuvdagi ziddiyatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, madaniy integratsiya siyosati mavjud bo'lmagan jamiyatlarda migratsiya stressi va ksenofobiya darajasi yuqori bo'ladi.

Ijtimoiy tizimlar kontekstida migratsiya ham ijobiy, ham murakkab oqibatlar keltirishi ma'lum bo'ldi. Migrantlarning iqtisodiy faolligi qabul qiluvchi jamiyatda ishlab chiqarish jarayonlarini jonlantirsa-da, ijtimoiy xizmatlar bilan bog'liq yuklamaning ortishiga ham olib keladi. Ba'zi mamlakatlarda sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlari migratsiya oqimlarining tez sur'atlarda o'sishi tufayli moslashishga majbur bo'lmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, korrekt ijtimoiy siyosat mavjud bo'lgan davlatlarda migratsiya tizimning rivojlanishiga xizmat qilsa, siyosiy beqaror yoki byurokratik tizimlarda aksincha — integratsiya murakkablashadi.

Etik-normativ natijalar migratsiya jarayonidagi eng muhim masalalardan biri sifatida ajralib turadi. Migrantlarning huquqlari, insoniy munosabat va adolat tamoyillariga rioya qilinishi global miqyosda differensial xarakterga ega ekani aniqlandi. Ba'zi davlatlarda migrantlarning mehnat huquqlari ta'minlanayotgan bo'lsa, boshqalarida ularning ijtimoiy himoyasi cheklangan yoki suiste'mol holatlari kuzatiladi. Shu bois migratsiya siyosatida adolat va inson qadr-qimmatini himoya qiluvchi konsepsiyalarni mustahkamlash masalasi dolzarbligicha qolmoqda.

Siyosiy nuqtai nazardan, migratsiya jarayonlari davlatlararo munosabatlarda ham yangi dinamika yaratmoqda. Migratsiya oqimlari ko'paygan sari davlatlar xavfsizlik, chegaralarni boshqarish, xalqaro hamkorlik, resurslar taqsimoti va

geosiyosiy manfaatlar o'rtasida balans topishga majbur bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, kooperativ migratsiya siyosati amalda muvaffaqiyatli natijalar berayotgani holda, izolyatsion siyosatlar ko'proq ijtimoiy qarama-qarshiliklar va siyosiy tangliklarni yuzaga keltiradi.

Umuman olganda, natijalar migratsiyani faqat demografik yoki iqtisodiy hodisa sifatida emas, balki falsafiy, ijtimoiy va madaniy mazmunga ega murakkab global jarayon sifatida ko'rish zarurligini tasdiqladi. Migratsiyaning empirik va nazariy tahlili shuni ko'rsatadiki, uning jamiyatga ta'siri nafaqat ko'rinadigan iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan, balki identitet, madaniy moslashuv, etik qarashlar va siyosiy strategiyalar bilan ham bevosita bog'liqdir. Natijalar migratsiyani boshqarishda kompleks, insoniy va barqaror yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Xulosalar

Globallashuv sharoitida migratsiya jamiyatning ajralmas qismiga aylangan, nafaqat demografik va iqtisodiy, balki falsafiy, ijtimoiy va madaniy mazmunlarga ega murakkab jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, migratsiya oqimlari global iqtisodiyot, madaniy integratsiya va ijtimoiy barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, migratsiyani boshqarishda transdisipliner yondashuv va inson huquqlari hamda etik me'yorlarni hisobga olgan siyosiy strategiyalar muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World** — Stephen Castles, Hein de Haas, Mark J. Miller. <https://www.cms.guilford.com/books/The-Age-of-Migration/Haas-Castles-Miller/9781462542895> Guilford Press+1
2. **Theories of International Migration: A Review and Appraisal** — Douglas S. Massey, Joaquín Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor. https://isfcolombia.uniandes.edu.co/images/2019-intersemestral/14_de_junio/Theories_of_International_Migration.pdf ISF Colombia+1
3. **Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium** — Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor. <https://academic.oup.com/book/51752> OUP Academic+1
4. **International Migration in the Age of Crisis and Globalization** — tahrirlovchi (ed.) Andrés Solimano. <https://www.cambridge.org/core/books/international-migration-in-the-age-of-crisis-and-globalization/3EEB1F5822A19585764E1391C889B7DE> Cambridge University Press & Assessment
5. **The Cambridge World History: Migrations** — “Migrations” bobini o'z ichiga olgan jamoaviy asar. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316182789.002>